

VARGA PÉTER

A személyiség álarc mögött

Aron Gurevics: Az individuum a középkorban. Fordította: Vári Erzsébet. Atlantisz Könyvkiadó, 2003. 266 oldal, 2295 Ft

A középkor mostanában ismét divatos lett. Üzletet jelent. Persze nem az elmélyült, tudományos vizsgálódás, hanem a "kitalált" középkorról szóló könyv és kazetta, amelyet a Rubicon szerkesztősége külön tanácskozás megszervezésével, és tematikus szám kiadásával próbált hatástalanítani, alighanem sikertelenül. Nos, akik hitelt adtak Illig könyvének, Aron Gurevics monográfiájának egy részét olvasva is csóválhatják a fejüket: az óizlandi és ónorvég epikus költészetet bemutató fejezet ugyanis éppen ebbe, a "nem létező" korbba visz bennünket.

Gurevics műve a Jacques Le Goff vezetésével működő nemzetközi vállalkozás része: könyvsorozatuknak az Európa születése címet adták. Aligha véletlen, hogy Gurevics nem Az individuum születése címet választotta. Ez ugyanis feltételezné, hogy valamikor a középkorban - sokak szerint a XII-XIII. században - "öntudatra ébredt" az európai ember. Csakhogy ez a kötet éppen a leegyszerűsítő, elhamarkodott véleményektől óv leginkább. Attól, hogy a történelmet egyenes vonalú fejlődésnek tekintsük, vagy attól az unalomig ismételt nézettől, hogy a reneszánsz megjelenéséig a középkori ember arctalan, egyediségétől megfosztott lény volt.

A középkori embert azért is hihetjük "arctalannak", mert kevés a rendelkezésre álló forrás, amelyből a hétköznapi világára következtethetünk. Gurevics ezt a nehézséget a vizsgált forrásanyag kibővítésével próbálja csökkenteni. Korabeli irodalmi műfajokat - szentbeszédeket, példázatokat - hív segítségül, mert ezek az "átlagemberhez" szóltak. Az izlandi és norvég epikus költészet szintén "mindenkinek" szánt alkotásokat jelentett a kora középkorban, ráadásul a sagák világa a kereszténység előtti nemzeti társadalmat mutatja be. Ez a társadalom sokkal nagyobb teret hagyott az individuumnak, mint a későbbi, már egyértelműen keresztény korszak, amikor a hitből fakadó alázat parancsa az egyént sztereotípiák

mögé rejtette. Ezért is érdekes a Sverrir norvég királynak tulajdonított saga, amelyben az egyén büszkesége közvetlenül is megjelenik, sőt a humor és az irónia sem hiányzik e műből. Ugyanakkor Sverrir Szent Olaf utódának állítja be magát, trónigényét bibliai párhuzamokkal támasztja alá.

Az "álarc" Gurevics könyvének kulcsszava lehetne: külön is vizsgálja a "persona" fogalmának történetét - ez eredetileg színházi álarcot jelentett. Az arcvonások szó szerint is elmosódottak, hiszen a tükröt sokáig nem ismerték. A név is csak korlátozottan azonosított. Sokszor előfordult, hogy emberek másnak adták ki magukat - elegendő csak a trónkövetelőkre, a minduntalan megjelenő prófétákra gondolni. De a középkor gyakran zaklatott világában ezek a mai felfogásunk szerinti csalók akár oszintén hihettek is abban, hogy kölcsönvett személyiségük az igazi.

A szavak akkori jelentése gyakran teljesen eltért a maiétól: a valóságba beletartoztak a csodák is, a középkori "önéletrész" pedig Gurevics szerint sokkal inkább vallomásnak vagy apológiának nevezhető. Különlegesen fontos Szent Ágoston Vallomások címu alkotása, amellyel a szerző összeveti a később született "önéletrészeket": Abélard, Nogent-i Guilbert műveit, míg kötet vége felé eljut Petrarcaéig, aki mindenhol magával vitte Ágoston alkotását. "A feltételezésekkel ellentétben a személyiség a középkor kezdetén, és nem a korszak alkonyán érte el fejlődése csúcsát." Ezzel a meglepő állítással zárul Gurevics monográfiája, a Vallomásokra utalva. Pedig az egész monográfia éppen azt igazolja, hogy óvatosan kell bánni a kategorikus kijelentésekkel: a szerző saját bevallása szerint is fenyegeti az a veszély, hogy inkább hipotézist állít fel, nem történelmi elemzést készít. Ezért Gurevics művét inkább mozaiknak tarthatjuk, semmint kerek egésznek.

Rendkívül izgalmas, és közérthetően megfogalmazott kötet eset tanulmányok sora: főleg különleges vagy inkább szélsőséges példát jelölő embereké, mint amilyen Abélard vagy Suger volt. Az önmegvalósításra ebben a korban kevés lehetőség adódott - a szerző feltételezése szerint Suger apát személyiségét éppen a Saint-Denis gótikus katedrális orizta meg. Ugyanakkor az erőltetett pszichologizálástól is óv könyvével: Gurevics többször is bírálja azokat a történészeket, akik az Abélard-hoz hasonló esetekben minduntalan Freud vizsgálati módszereit próbálják alkalmazni, és tőrből-időből kiszakítva különféle komplexusokkal magyarázzák a

gyakran valóban egzaltált személyiséget. Gurevics ugyanakkor maga is bemutat egy nyilvánvalóan beteg lelket - a feltehetőleg skizofréniában szenvedő, XIV. századi Canistrisi Opicinus esetét. Őt azonban nem kuriózumnak, hanem korjelenségnek tekinti, mint aki a késő középkori ember mélységes buntudatát, a mindenben szimbólumot kereső gondolkodást példázza.

Gurevics végkövetkeztetése éppen az, hogy a középkor kiváló művészei, gondolkodói még nem tárhatták föl egészen individualitásukat, de sajátos módot találtak az önkifejezésre. Az egyéniség, ha álarcban is, mások mögé bújva jelen van: a művészi öntudat közös vonása az izlandi szkaldoknak és a katedrális építő Sugernek. Az individuum vizsgálata azért is fontos, mert a sajátosan európai személyiség kialakulása nélkül nem ment volna végbe a Nyugat későbbi fejlődése sem.

Érdeemes ezt a kötetet az Európa születése sorozat magyarul is hozzáférhető darabjaival együtt olvasni, vagy elkeresni Gurevics korábbi műveit. Az Annales-iskola törekvéseivel rokon módon szerzonk egész életében a valóságos embereket kutatta a történeti forrásokban. Ha elegendő időt szánunk rá, nekünk, XXI. századi olvasóknak már nem kell sztereotípiákban gondolkodnunk.